

ვალერიან მებრეველი

ქართული სამართლის
ისტორია

დანაშაულის სახეები ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით

როგორც ცნობილია, მონღოლთა შემოსევის შედეგად ერთიანი ფეოდალური საქართველო დაიშალა. XIV საუკუნეში მეფე გიორგი ბრწყინვალემ კვლავ მოახერხა ქვეყნის გაერთიანება, მაგრამ ცოტა ხნით. XV საუკუნიდან ერთიანი ფეოდალური სახელმწიფოს ნაცვლად წარმოიქმნა სამთავროები, ცალკეული საფეოდალოები.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი ანუ სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისა აღმოსავლეთ საქართველოს, კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის იყო შედგენილი, მაგრამ, როგორც დასტურდება, იგი გამოიყენებოდა საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოში.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი ფეოდალური კოდექსია, იგი ფეოდალთა კლასის ინტერესების სადარაჯოზე დგას. ამიტომაც აქ დანაშაული ფეოდალთა კლასის ნება-სურვილის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებაა.

XVI-XVIII საუკუნეების საქართველოში უკიდურესად მწვავედა კლასობრივი ბრძოლა ფეოდალებსა და ყმებს შორის. კლასობრივი ბრძოლის გამძაფრებას ხელს უწყობს ირან-ოსმალეთის ინტერვენცია. კლასობრივი დაპირისპირების გამოხატულებას წარმოადგენს ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი, რომელიც ღაღადებს: „ყმის ყველა ბატონისა არის“. დანაშაულის სახეებზე, ამ სამართლის წიგნის მიხედვით, ჩვენ ქვემოთ ვიმსჯელებთ, მაგრამ აქ გვინდოდა აღვგვინიშნა, რამდენად ატარებს დანაშაული და სასჯელი კლასობრივ ხასიათს. ამის დამადასტურებელია სისხლის ფასი, რომლის შესახებ საუბარია ვახტანგის სამართლის წიგნის მესამე კარში: „კარი სისხლისა განაჩენებისა“ (მუხლები მე-17-43-ე). აქ მოცემულია ამა თუ იმ სოციალური ფენის „სისხლის ფასი“ ანუ დანაშაულის გამოსასყიდი ფულადი ოდენობა. მე-18 მუხლის მიხედვით, „გლეხის კაცის სისხლში ძროხა იყო გაჩენილი, რომე ერთი გლეხის სიკვდილისათვის სამოცი ძროხა იყო გაჩენილი, მაგრამ ჩვენ თუ თეთრად გაგვიჩენია.

ქართლში მაგდენი თეთრი არ არის და ისრევ გლეხის კაცისა და

მსახურის სისხლში ძროხა, ცხვარი, ცხენი, იარაღი და სახლი სახმარი რკინა, რვალი — ყველა დაიჭირვის¹. 1 სისხლის ფასი უდრიდა 12 თუმანს, ე.ი. გლეხის სისხლი ღირდა 12 თუმანი ანუ 60 ძროხა. დიდებული თავადის სისხლი გლეხთან შედარებით, 128-ჯერ უფრო მეტად ფასობდა და ღირდა (ფასდებოდა) 1536 თუმანი. ეს კი დანაშაულის აშკარა კლასობრიობაზე მეტყველებს.

ახლა განვიხილოთ დანაშაულის სახეები ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით.

პირველ რიგში დავასახელებთ **სახელმწიფო დანაშაულებებს**. ასეთია: 1) **სამშობლოს ღალატი**, რაც გამოიხატებოდა მტრის მხარეზე გადასვლაში. ამ დანაშაულის შესახებ ლაპარაკობს ვახტანგის სამართლის წიგნის 220-ე მუხლი: „ქვეყნისა და რჯულის ღალატისათვის“: „თუ ხელმწიფეს ლაშქრიდამ კაცი წაუვიდეს და მტერს მიუვიდეს, და იმავე ხელმწიფეს დარჩეს, თავად ხელმწიფის მოწყალეობაზე კიდია. თუ არა და ფეხის მოკვეთა ჯერ არს. გაღარიბება და გახეიბრება ორივე არ არის“². ამ მუხლის ანალიზით ჩანს, რომ სამშობლოს ღალატი უნდა გამოიხატოს მტრის მხარეზე გადასვლაში. ამისათვის კანონმდებელი სიმბოლურ ტალიონს აწესებს — ფეხის მოკვეთას. ამავე მუხლში მითითებულია, რომ სამშობლოს ღალატისათვის ორივე სახის სასჯელის — გაღარიბების ანუ ქონების კონფისკაციისა და ფეხის მოკვეთის ერთდროულად შეფარდება არ დაიშვებოდა, ეს მეფეზე იყო დამოკიდებული, თუ რომელ სასჯელს აურჩევდა შესაფარდებლად.

2) **სამხედრო საიდუმლოების გაცემა**. მუხლი 221-ე: „ციხიდან და სიმაგრედან კაცი ან ბატონს, ან ამხანაგს წაუვიდეს და გასცეს, ლაშქარი დაასხას, იმისი სისხლი არ გაიჩინება, იმისათვის, რომე ბეურის (ანუ ბევრის, — ვ.მ.) სულის მესისხლე არის, რაც გარდახდება სამართლით იქნება“³. ამ მუხლიდან ჩანს, რომ სამხედრო საიდუმლოების გაცემა მძიმე დანაშაული ყოფილა და მისი გადასახადით (ფულთ) გამოსყიდვა არ დაიშვებოდა.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, 1963, ი. დოლიძის რედაქციით, გვ. 486, მუხლი მე-18.

² იქვე, გვ. 538, მუხლი 220-ე.

³ იქვე, მუხ. 221.

3) ქვეყნისა და ქრისტეს რჯულის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული მოცემულია 222-ე მუხლში: „ვინც კაცმან ქვეყანას და ქრისტეს რჯულს უორგულოს, კიდევ ხედევდეს, იმით რჯული წახდებოდეს, იმას მიყუეს, – ღვთისა და ბატონისა ორისავე მესისხლე იქნების და ყოველი ავი იმაზე მართებული არის“.

სხვა სახის სახელმწიფო დანაშაულებებს ვახტანგის სამართლის წიგნში ჩვენ ვერ ვხვდებით.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში ფართოდაა წარმოდგენილი პიროვნების სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებები, მათ შორის: მკვლელობა, სხეულის დაზიანება, ცემა.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით, მკვლელობა ფულადი ანაზღაურებით ისჯებოდა, მაგრამ ფულადი ანაზღაურება არ გამოიყენებოდა ზოგიერთი სახის მკვლელობისათვის, მაგალითად, მეფის, დის მიერ ძმის ან, პირიქით და სხვ. მკვლელობისათვის.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი იცნობს კვალიფიციური სახის მკვლელობებს და განასხვავებს მათ ჩვეულებრივი მკვლელობისაგან. ასე, მაგალითად, კვალიფიციურია მკვლელობა, თუ იგი ჩადენილია ქვეშევრდომის მიერ თავის მებატონის ან უფროსის მოკვლის მიზნით. მუხლი 75-ე „უფროსის კაცის მოკვლისა ასე იქნას“: თუ აზნაურმან ანუ გლეხმან მისგან უფროსი კაცი მოკლას, ერთნახევარი სისხლი მისცეს.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 59-ე მუხლში ისევ კვალიფიციური მკვლელობის სახეზეა საუბარი. აქ აღნიშნულია: თუ უბრალო, ე.ი. არაბრალეულ კაცს ჩაუსაფრდა ვინმე და მოკლა ან დაჭრა, ორკეცი სისხლი გადახდეს მკვლელს, ერთი იმისათვის, რომ დაუდარაჯდა, ჩაუსაფრდა (ღალატად დაუდგა), ხოლო მეორე – მკვლელობისათვის. ამ შემთხვევაში კანონმდებელი დამამძიმებელ გარემოებად თვლის ჩასაფრებას, დადარაჯებას.

კვალიფიციური მკვლელობა მოცემულია 252-ე მუხლში. აქ მკვლელობის მაკვალიფიცირებელ გარემოებად მიჩნეულია მოწამვლა: „მოწამვლით მკუდარი კაცი სხვას კაცის კულასა არა გავს, ამაღ, რომე ერთმანერთის შუღლით სიკვდილი სხვა არის, ფათერაკი სიკვდილი სხვა არის, მტერობის სიკვდილი სხვა არის.“

მაგრამ ეს მოწამვლა ორზომათ სისხლად ჩაიგდება. ქრისტიანობის სიმართლით, ხელში ის მომწამლავე მიეცემის მოსისხარსა“. აქედან ჩანს, რომ მოწამვლით მკვლელობა კანონმდებელს უფრო მძიმე დანა-

შაულად მიაჩნია და მისთვის ორმაგ სისხლს თხოულობს დასასჯელად.

კვალიფიციურ ანუ დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი მკვლელობაა მოცემული ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 65-ე მუხლში: „თუ ცოლმან ქმარი მოკლას ანუ წამლით, ანუ სხვა რითმე, გასინჯეთ, რისთვის მოუკლავს. თუ ასეთი რამ ექნას, რომ ემართლებოდეს, თქვენ იცით; და თუ, უბრალო მოკლა, ეგეც თქვენ იცით. ღმერთმა ნუ ქნას, და თუ ჩვენს ჟამში მოხდეს, ჩვენ ვიცით“ (მუხლი 65-ე).

ამ მუხლიდან ჩანს, რომ ცოლის მიერ ქმრის მოკვლა კვალიფიციურ მკვლელობად ითვლება, თუ ქმარი უბრალოა, ე.ი. ცოლს არა აქვს რაიმე გამამართლებელი საბუთი ქმრის მოკვლისათვის.

კვალიფიციურ ანუ დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილ მკვლელობად ითვლება ასევე ძმის მკვლელობა. იგი გათვალისწინებულია ვახტანგის სამართლის წიგნის 81-ე მუხლში. ამ მუხლის მიხედვით: „თუ ძმამ ძმა მოჰკლას, არც მისი სისხლისა ვიცით, ჩვენთან დიად მძიმე არის და თქვენ იცით.

მაგრამ თუ შვილი ჰყავს, სისხლი და ნახევარი გაუჩნდების და კათალიკოზისა იმან იცის...“¹.

სამართლის წიგნის 82-ე მუხლი ითვალისწინებს დის მკვლელობას ან, პირიქით, დის მიერ ძმის მკვლელობას. კანონმდებელი მას მიიჩნევს მძიმე დანაშაულად და მიუთითებს, რომ ეს დანაშაული იმდენად მძიმეა, რომ უნდა გაასამართლოს მეფემ და კათალიკოზსმა: „თუ ძმამ და მოჰკლას, ან დამ ძმა მოჰკლას ჩვენ იმისი სამართალი არ ვიცით, მისიც მეფემ და კათალიკოზმა იციან“².

მკვლელობის კვალიფიციური შემადგენლობაა ვახტანგის სამართლის 88-ე მუხლში: „თუ კაცმან მამულის ცილებაში მამულის პატრონი მოკლას, გასინჯოს მოსამართლემ, და თუ ტყუილად შესცილება და ისრე მოუკლავს, ერთნახევარი სისხლი მისცეს.

თუ შემცილებელი მოკვდეს, სისხლის ორი წილი მისცეს, ამიტომ რომ სხვის მამულისათვის რატომ შეაკუდა?

თუ მართლა შესცილება და ისრე მოუკლავს, სისხლიც მთელი უნდა მისცეს და რაზედაც შესცილებულან, ის მამულიც იმ მკვდრისა შეიქმნების.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, თბ., 1963, ტ. I, ი. დოლიძის გამოცემა, გვ. 502.

² იქვე, მუხლი 82-ე.

აგრეთვე სხვა საქონელზე რომ შესცილდნენ, მისიც ასრე იქმნას. მაგრამ ცოტას საქონელზე და მამულზე კაცმან კაცი არ უნდა მოკვლას, და თუ მოკლას, მოსამართლემ უნდა გაუძნელოს“¹.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 58-ე მუხლში გათვალისწინებულია დამამძიმებელ გარემოებაში ჩადენილი ისეთი მკვლელობა, რომელიც წარმოდგება მოდავეთა თუ მოჩხუბართა გაშველებისას, ე.ი. გამშველებლის მკვლელობა: „თუ შუამავალი მოკუდეს, ბერი და მონაზონი, ქალი თუ კაცი, მოკითხული უნდა იქნას. თუ მართლის გამოჩენით ჩანდეს, რომე შუამავალი ყოფილიყოს და არცერთის მომხმარო არ ყოფილიყო – სიკვდილისა და ჭრილობისაც ორვეცი სისხლი უნდა მისცეს, როგორც სისხლი სდიოდეს. და თუ მომხმარო ყოფილა რომლისამე, ვისაც მოხმარებოდეს, მას ელაპარაკოს“².

ვახტანგის სამართლის წიგნის 89-ე მუხლი ითვალისწინებს დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილ მკვლელობას, რომელიც ჩადენილია ყაზახის ანუ ყაჩაღის მიერ: „თუ ყაზახმან კაცი მოკლას მზირობით (ჩასაფრებით, – ვ.მ.) და გამოჩნდეს, თუ მეფემ არა უკითხა რა, სამ წილად სისხლი მისცეს. და თუ მზირი მოჰკლან მისი სისხლი არ არის“³. აქ მოცემული ფრაზა, „თუ მეფემ არა უკითხა რა“, ნიშნავს – თუ მეფემ არ დასაჯა განსაკუთრებული წესით ანუ არ აიღო თავის იურისდიქციაში და ისე განსაჯა როგორც მიზანშეწონილად ჩათვლიდა. ყაზახი ამ შემთხვევაში დაბალი ფენის წარმომადგენელია, რომელიც შეიარაღებული აწარმოებდა ძარცვა-რბევას.

ვახტანგი VI-ის სამართლის წიგნის 34-ე მუხლი ითვალისწინებს თანამდებობის პირის მკვლელობას და თვლის მას კვალიფიციურ დანაშაულად ანუ დამამძიმებელ გარემოებად. აქ თანამდებობის პირს მეფე იცავს: „... ესეცა არის მოხელე თუ სხვა ბატონის წარვლენილი ყმა ბატონის სამსახურზე მოუკლავთ, იმისი კიდევ მეტი არის, თუ ხელმწიფემ იმ მქნელს არ უწყრომა; და თუ უწყრომა, რამე ის გვარეულობისა და სახელოს სისხლი რაც გაუჩნდეს, ის აკმარონ“⁴.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, თბ., 1963, ტ. I, ი. დოლიძის გამოცემა, გვ. 504, მუხლი 88-ე.

² იქვე, გვ. 497, მუხლი 58-ე.

³ იქვე, გვ. 504, მუხლი 89-ე.

⁴ იქვე, გვ. 490, მუხლი 34-ე.

როგორც აღვნიშნეთ, ვახტანგის სამართლის წიგნის ზემოთ დასახელებული მუხლები ითვალისწინებდნენ დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილ მკვლევლობებს. მაგრამ კოდექსში არის მუხლები, რომლებშიაც მოცემულია მკვლევლობები დამამძიმებელი გარემოებების გარეშე. ასეთია, მაგალითად, მე-18, მე-19, მე-20, 21-ე, 26-ე, 27-ე, 28-ე, 29-ე, 30-ე, 31-ე, 32-ე, 33-ე, 36-ე მუხლები. განვიხილოთ ისინი.

ვახტანგის სამართლის მე-18 მუხლში ლაპარაკია მკვლევლობაზე: „გლეხი კაცის სისხლში ძროხა იყო გაჩენილი, რომე ერთი გლეხის სიკვდილისათვის სამოცი ძროხა იყო გაჩენილი, მაგრამ ჩვენ თეთრად გაგვიჩენია“¹. ცოტა ქვემოთ მუხლი 34-ე აკონკრეტებს ამ მუხლს და მიუთითებს, რომ გლეხი კაცის მკვლევლობა 12 თუმანი ღირს, ე.ი. 60 ძროხა უდრიდა 12 თუმანს (1 თუმანი ყიდულობდა ხუთ ძროხას). მე-19 მუხლში მოცემულია, თუ რა უნდა გადაეხადათ აზნაურიშვილის სისხლში, რომლის ღირებულება 29-ე, 30-ე და 31-ე მუხლების მიხედვით იყოფოდა 3 თანრიგად: გადიდებული აზნაურის სისხლი უდრიდა 192 თუმანს, შუა აზნაურისა 96 თუმანს, მესამე აზნაურის სისხლი კი 48 თუმანს.

როგორც აღვნიშნეთ, მე-19 მუხლში ჩამოთვლილია აზნაურის მკვლევლობისათვის რამდენი უნდა ყოფილიყო ფული, რამდენი ფარჩა, იარაღი, ცხენი, სპილენძი, ძროხა, ცხვარი თუ ტყვე: „აზნაურიშვილს – მესამედი თეთრი იყოს, თუ ოქრო და ვერცხლი დაეჭირვის; და იმ ორ წიკი ფარჩა, იარაღი, ცხენი, სპილენძი, ძროხა, ცხვარი და ტყვე დაეჭირვის“².

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-20 მუხლი ითვალისწინებს შუათანას და მის ქვემოთ მდგომ თავადთა გადასახადს, რომელთა სისხლის ფასი 27-ე მუხლის მიხედვით უდრის 768 თუმანს, მესამე თავადისა ანუ შუათანას ქვემოთ მდგომი თავადის სისხლი კი 28-ე მუხლის მიხედვით უდრიდა 384 თუმანს.

სამართლის წიგნის 21-ე მუხლის მიხედვით უმაღლესმა თავადმა და მისმა სახლეულობამ უნდა მიიღონ თეთრი, ოქრო, ვერცხლი, ყმა, მამული, ტყვე, იარაღი და რვალი. უმაღლესი თავადის სისხლი კი 26-ე მუხლის მიხედვით უდრიდა 1536 თუმანს. უფრო მეტი თვალსა-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. I, გვ. 486.

² იქვე. გვ. 487, მუხლი 19-ე.

ჩინოებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ჩამოვთვალოთ თუ რამდენს შეადგენდა სისხლის ფასი ამა თუ იმ სოციალური ფენის წარმომადგენლის მოკვლისათვის.

„დიდებულის თავადის მთელი სიკუდილის სისხლი – 1536 თუმანი. ამ დიდებულის თავადის ტოლად – მთავარეპისკოპოსის სისხლი. ამ მთავარეპისკოპოსის სისხლზე მეხუთედად ნაკლებად – მიტროპოლიტის სისხლი“ (მუხლი 26-ე)¹.

„დიდებულის ქვემოთის, შუას თავადის სისხლი – შვიდჯერ სამოცდარვა თუმანი. ამასთან, ასრე – დიდებულის სახლის კაცის სისხლი. ამასთან, ასრე ეპისკოპოსის სისხლი“ (მუხლი 27-ე)².

„ამას ქვემოთს, მესამეს თავადის სისხლი – სამას ოთხმოცდაოთხი თუმანი. ამასთან, ასრე – არქიმანდრიტის სისხლი“ (მუხლი 28-ე)³.

„გადიდებულის აზნაურის სისხლი – ას ოთხმოცდათორმეტი თუმანი. ამასთან, ასრე წინამძღვრის სისხლი“ (მუხლი 29-ე).

„ამას ქვემოთის, შუა აზნაურის სისხლი ოთხმოცდათექვსმეტი თუმანი. ამასთან, ასრე – მღვდელ მონაზონის სისხლი. ამასთანავე, ამის მეხუთედ სისხლდაკლებით, – მწირის მონაზონისა. ამის შუას აზნაურის მთელის სისხლის ტოლადვე – დიდებულის დიდვაჭრის მოქალაქის სისხლი“ (მუხლი 30-ე).

„ცალმოგვის, მესამე აზნაურის სისხლი ორმოცდარვა თუმანი, ამასთან, ასრე მღვდლის სისხლი.

ამასთან დიდებულის ვაჭრის ქვემოთის, მეორე ვაჭრის სისხლი“ (მუხლი 31-ე).

„ამასთან ასრე დაკლებით, მსახურის სისხლი – ოცდაოთხი თუმანი. ამასთან, მთავარ დიაკვნის სისხლი. ამასთან, შუას ვაჭრის ქვემოთ, მესამე ვაჭრის სისხლი“ (მუხლი 32-ე).

„გლეხის კაცის სისხლი – თორმეტი თუმანი. ამასთან – მეოთხე ვაჭრის სისხლი“ (მუხლი 33-ე).

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ი. დოლიძის გამოცემა, ტ. I, გვ. 489, მუხლი 26-ე.

² იქვე, გვ. 489, მუხლი 27-ე.

³ იქვე, გვ. 489, მუხლი 28-ე.

33-ე მუხლის მეორე ნაწილში კანონმდებელი აზუსტებს, უფრო გასაგებს ხდის, თუ როგორ იანგარიშება სისხლის ფასი, რომ გლეხის სისხლი უდრის 12 თუმანს, მასზე ორჯერ მეტია, ე.ი. 24 თუმანია მსახურის სისხლის ფასი, მსახურზე ორჯერ მეტი, ე.ი. 48 თუმანია ცალმოგვი აზნაურის სისხლი, ცალმოგვზე ორჯერ მეტია, ე.ი. 96 თუმანს უდრის შუა აზნაურის სისხლი, შუა აზნაურზე ორჯერ მეტს – 192 თუმანს უდრის დიდაზნაურის სისხლის ფასი, მასზე ორჯერ მეტია, ე.ი. 384 თუმანი ღირს დაბალი თავადის სისხლი, ხოლო მასზე ორჯერ მეტია შუა თავადის სისხლი და უდრის 768 თუმანს, მასზე კი ორჯერ მეტია დიდებულის სისხლი, რომელიც უდრის 1536 თუმანს.

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, დიდებულის სისხლის ფასი ანუ დიდებულის მკვლელობისათვის 128-ჯერ უფრო მეტი გადასახადი იყო, ვიდრე გლეხის მკვლელობის საზღაური.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი ითვალისწინებს სხვა ხერხე-ბითა და გზებით მკვლელობასაც, მაგალითად, ცეცხლის წაქიდების შედეგად ჩადენილი მკვლელობა გათვალისწინებულია ვახტანგის სამართლის წიგნის 191-ე მუხლში: „თუ კაცი კაცსა არას ემართლების და ისრე სახლსა და კარს ცეცხლი წაუკიდოს, რომ ჯალაბნი შიგ უდგეს, თავის გუნებით დასაწვავად მოუნდომებია“. ასეთი მკვლელობისათვის კანონმდებელი ითვალისწინებს ერთ სისხლს და მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას: „ერთი სისხლი“ და რაც ან სახლი და ს. ნელი დასწოდეს, უკლებლივ უნდა მისცეს“.

მკვლელობის ერთ-ერთი სახე მოცემულია ვახტანგის სამართლის წიგნის 50-ე და შემდგომ მუხლებში, რომელსაც ეწოდება „კარი მიხდომისა და ღალატად დადგომისა“.

50-ე მუხლის მიხედვით კანონმდებელი აწესებს პასუხისმგებლობას სასაფლაოზე თავდასხმისათვის, რის შედეგადაც სასაფლაოზე მყოფი მკვდრის პატრონი მოკვდა. ასეთი მკვლელობისათვის ვახტანგის სამართლის წიგნი აწესებს სამ სისხლს – ერთი საფლავის შებილწვისათვის, ერთი მკვლელობისათვის და ერთიც თავდასხმის ანუ მიხდომისათვის.

51-ე მუხლი ითვალისწინებს სასახლეში ანუ საკუთარ სახლში თავდასხმის შედეგად მკვლელობას. კანონმდებელი აწესებს ამ დასაჯებისათვის ორ სისხლს, ერთი – მიხდომისათვის, მეორე – მკვლელობისათვის.

52-ე მუხლში გათვალისწინებულია თავდამსხმელის პასუხისმგებლობა იმ გლეხის მკვლელობისთვის, რომელიც ბატონთან ახლო ცხოვრობს. ასეთი მკვლელობა ისჯება ორმაგი სისხლით, ნახევარი სისხლი კი ბატონს ეკუთვნის დამნაშავეისაგან.

53-ე მუხლში გათვალისწინებულია თავდამსხმელის პასუხისმგებლობა ისეთი მკვლელობისათვის, რომელიც ჩადენილია დაზარალებულის მამულში. ასეთი მკვლელობა ისჯება მთელი და მესამედი სისხლით.

56-ე მუხლში მოცემულია მკვლელობა, რომელიც ჩადენილია დამნაშავეს მიერ იმ დროს, როცა დაზარალებულს ქორწილი ან ნათლობა, ან ჭირის დღე და მწუხარება ჰქონდა. დამნაშავემ უნდა გადაიხადოს მთელი სისხლი და მესამედი, ხოლო თუ მიმხდომი ანუ დანაშაულის ჩამდენი მოკვდება, მთელი სისხლის მეექვსედი დააკლდება მას.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 58-ე მუხლი ითვალისწინებს შუამავლის მკვლელობას. მისი მოკვლისათვის დაწესებულია ორი სისხლი.

სამართლის წიგნის 90-ე მუხლი ითვალისწინებს მკვლელობის ისეთ სახეს: „თუ კაცს კაცი დაუჭირავს და უპატიურად მიჰპყრობია და ისრე გაუშვია ან საუკადრისო რამ უკადრებია და გაუშვია, მერმე იმ ავადმოპყრობილს მომპყრობელი მოუკლავს, გასინჯეთ, თუ მართალი იყოს, სისხლი შეუფარდეთ და მიაცემინეთ“.

91-ე მუხლში კი მოცემულია მკვლელობა გინების ნიადაგზე. მაგინებელი კაცის მკვლელობა უფრო მსუბუქად ისჯებოდა.

აქამდე ჩვენ ამოვკრიბეთ ვახტანგის სამართლის წიგნში მოცემული დანაშაულის სახეები მიმართული აღმიანის სიცოცხლის წინააღმდეგ ანუ მკვლელობათა სახეები.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი ითვალისწინებს ასევე სხეულის დაზიანებასაც – როგორც დანაშაულის სახეს. მას მრავალი მუხლი ეძღვნება.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 44-ე მუხლში აღნიშნულია: „თუ ორივე თვალი ან ორივე ხელი, ან ორივე ფეხი კაცმან კაცს ასრე დაუშაოს და ასრე წაუხდინოს, რომ არცერთის თვალით აღარ ხედევდეს, არცერთი ხელი აღარ სახმარ იყოს, არც ერთი ფეხი აღარარად სახმარ ქონდეს, ამაში ორივე რომელიც ასრე აქუს, იმ კაცის სიკუდილი არის და ორის თვალისათვისაც – მთელი სისხლი, ორის ხელისათვისაც და ორის ფეხისათვისაც, რასაც გვარისა იყოს“. აქედან ჩანს, რომ სხეულის ასეთი მძიმე დაზიანება უთანაბრდებოდა მკვლელობისათვის დაწესებულ სისხლის ფასს.

სამართლის წიგნის 45-ე მუხლი ფეოდალური კოდექსისათვის დამახასიათებელ კაზუსტურობას მისდევს და აღნიშნულია: „კაცის აგებულობის სისხლი სამ წილად არის გაყოფილი: ცალი თვალი კაცის მესამედი სისხლი არის, აგრევე ცალი ხელი, აგრევე ცალი ფეხი, ასრე რომე, ცალი თვალი სულ ასრე დაუშავდეს, რომე ვეღარას ხედევდეს... ამებისათვის მესამედი სისხლი მიეცემის, რასაც გვარისა იყოს. მაგრამ, თუ ხელი სულ არ დაშავდეს და ერთი თითი დაუშავდეს, მთელი ხელის მეხუთედი გაუჩნდების. აგრევე, რამთენიც თითი დაუშავდეს, ყველასათვის ამა ანგარიშით გაუჩინეთ“.

46-ე მუხლში ფეხის თითის დაშავების საზღაურია დაწესებული: „ფეხის თითი ხელის თითთან არ ჩავარდების, ამიტომ რომე არც ხელის თითის ოდენი სახმარობა შეუძლია და არც გამოჩენით სახიჩრად დაინახების ხელსავით. ამაღ, ერთის ფეხის თითს ნახევრის ხელის თითის სისხლი აღინეთ, რომე ორის ფეხის თითი და ერთი ხელის თითი სწორედ ჩავარდების“.

სამართლის წიგნის 47-ე მუხლი ითვალისწინებს კბილის ჩამტვრევას: „წინა თუ უკანა კბილი, რომელიც ჩაავდებინოს ვინმე, ორივე სწორე არის, ამიტომ რომე, წინა სახიჩრად დარჩების და უკანა ჭამაში დააკლდების“.

ამად, ერთს კბილს ერთის ხელის თითის სისხლის გაუჩინეთ...“.

სამართლის წიგნის 48-ე მუხლში მოცემულია ჭრილობის მიყენებისათვის ანაზღაურება: „წარბს ქუეით და ყელს ზეით თუ კაცმან კაცს ასეთი ჭრილობა დააჩინოს, რომე ძალიან მოეკუეთინოს, იმ ნაკვეთს ნეკი გამოეკლებოდეს, ან სახიჩრად სახედველად დაღრეჯილიყოს და წაეხდინოს, ან ყური გავარდნოდეს, ან ცხვირი გავარდნოდეს, — ამაების თვითო-თვითოსათვის ერთის ხელის სისხლი გაუჩნდების“.

სხვა სახის ჭრილობათა ანაზღაურებაზე მითითებულია 49-ე მუხლში, აქ აღნიშნულია, რომ ქერის მარცვლით გაიზომოს ეს ჭრილობა და თითო მარცვალზე თითო ძროხა გადახდეს დამნაშავეს.

მაგრამ თუ ან თოფით, ან ისრით, ან შუბით, ან ჯიქურად დაჭრილი არის — ისევ ქერის მარცვლით გაიზომოს ჭრილობა და ორმაგად ანაზღაურდეს.

ამასთან, კანონმდებელი სხვადასხვა სოციალური ფენის სისხლს სხვადასხვანაირად აფასებს. მაგალითად, გლეხს 1 ქერის მარცვალში მიეცემა 2 მინალთუნი, ანუ ერთი ძროხა, მსახურს — 4 მინალთუნი, ცალმოგ აზნაურს — რვა მინალთუნი, შუა აზნაურს — თექვსმეტი მინალთუნი; დიდ აზნაურიშვილზე — სამი თუმანი და ორი მინალთუნი, დაბალ თავადზე — ექვსი თუმანი და ოთხი მინალთუნი, შუა თავადზე — თორმეტი თუმანი და რვა მინალთუნი, დიდებულზე — ოცდახუთი თუმანი და ექვსი მინალთუნი.

გარდა სხეულის დაზიანებისა და მკვლელობებისა, ვახტანგის სამართლის წიგნი ითვალისწინებს მრავალ სხვა სახის დანაშაულებასაც. ამასთან, ეს დანაშაულებანი არ არის დალაგებული დანაშაულის ობიექტის მიხედვით. ასე, მაგალითად, ვახტანგის სამართლის წიგნის 63-ე 64-ე, 65-ე და შემდგომი მუხლები ითვალისწინებენ ოჯახის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებს. მაგალითად, 70-ე მუხლში აღნიშნულია: „თუ ერთმა მეორის ცოლს უაშიყოს და გამოჩნდეს, რომ „მასთან ყოფილიყოს და დააგდოს მისმან ქმარმან, სრული სისხლი მისცეს. თუ წაგუაროს, მაშინაც სრული სისხლი მისცეს“.

72-ე მუხლის მიხედვით, „თუ კაცმა უბრალოდ ცოლი დააგდოს — მთელი სისხლი მისცეს და თავისი ზითევი უკლებლივ მისცეს“.

74-ე მუხლის ძალით: „დედაკაცი ქმრის დაგდებას არა ღირსა და ნურცა ჰკადრებს. და თუ შერისხდეს და მისი უსირცხვილობით ქნას, რასაც გვარისა იგი კაცი არის, მთელი სისხლი დედაკაცმან ქმარს მისცეს“.

168-ე მუხლში მოცემულია ცოლის დაგდება ანუ გაშვება უშვილობისათვის: „უშვილობისათვის კაცი ძალად და მის უნებურად ცოლს არ დააგდებს, და თუ დააგდებს, სრული სისხლი უნდა მისცეს“.

ვახტანგის სამართლის წიგნი იცავს ოჯახის სიმტკიცეს. ამის დამადასტურებელია 84-ე მუხლი: „თუ კაცმა ცოლი წაგვაროს კაცსა, ასე რომე დედაკაცი მისის ნებით გაყუეს, იმ დედაკაცის ქმარი რასაც გვარისა იყოს, მისი სისხლის ორი წილი გარდაიხადოს და რაც პირველის ქმრისა გაეტანოს, ისიც უკლებლივ მისცეს“.

85-ე მუხლში მოცემულია თუ როგორ გადაწყდება გათხოვილი ქალის მოტაცების საკითხი: „თუ დედაკაცი ძალად მოიტაცოს და წაიყვანოს, ეს გამოჩენილი შეიქნება, ულაშქროდ ვერ წაიყვანს, ვერც დიდი და ვერც ცოტა. მაშ, ლაშქრით თავს დასხმა იქნების. იმისი ასრე იქნას:“

იმ ქმარყოფილს წამყვანმა ორი სისხლი მისცეს, მიხდომისა და ძალად წართმევისათვის...“.

86-ე მუხლი ითვალისწინებს ქმრის მიერ ცოლის „დაგდებას“, გაშვებას ღალატისათვის: „თუ კაცმა კაცის ცოლთან ბოზობა შეიმთხვიოს და გამოჩნდეს და მისგან ქმარმა ცოლი დააგდოს, მქმნელმა მის პატრონს მთელი სისხლი მისცეს და თუ არ დააგდოს და ისევე იცოლოს, ნახევარი სისხლი მისცეს...“.

ვახტანგის სამართლის წიგნში გათვალისწინებულია ისეთი დანაშაულებები, როგორცაა სხვისი ცოლის მოტაცება და მისი გაყიდვა: „თუ ცოლი გამოართვან და გაუყიდონ ვინმე, სამი სისხლი კათალიქალის პატრონს უნდა მისცენ და ორი ქმარსა“. ეს საქმე უნდა განეხილა კათალიკოსს ან მეფეს, რადგან აქ ადგილი დ. ტყვის გაყიდვას.

ვახტანგის სამართლის წიგნში დიდი ადგილი უჭირავს ქონებრივ დანაშაულებათა ჩამოთვლასა და მათზე რეაგირებას ანუ სასჯელს.

ვახტანგის სამართლის 150-ე მუხლი ზოგადად მიუთითებს ქურდობის შესახებ. კანონმდებელი წერს, რომ ქურდობის ყველა სახის ცაღსკაცე ჩამოთვლა შეუძლებელია. ამასთან, ყველა ქურდობა ერთნაირი არ არის.

151-ე მუხლში მოცემულია ქურდობა ოჯახში შესვლით: „... თუ ცოლს და ქმარს ერთს სახლში ერთად მწოლს, შეეპარა ქურდი და

ისრე ან კაცის იარაღი და ან ტანისამოსი, გინა სხვა რამ მოიპარა, ანუ ქალის სამკაული და ტანისამოსი მოიპარა, ის ნაქურდალიც შვიდეულად უზლოს და რასაც გვარისანი არიან, ნახევარ-ნახევარი სისხლი სხვა გარდაუხადოს. თუ ვერ აუვიდეს „ქურდი თავისი ცოლ-შვილით, საქონლით და ნასყიდით მიეცეს“ (მუხლი 151-ე). ამ მუხლიდან ჩანს, რომ ქურდობისათვის მოპარულის შვიდმაგი ღირებულება იყო გადასახდელი. მაგრამ თუ ქურდობა ჩადენილი იყო დამამძიმებელ გარემოებებში, იგი უფრო მკაცრად ისჯებოდა. მაგალითად, ოჯახში შესვლა, სადაც ცოლსა და ქმარს ეძინა, იქ ჩადენილი ქურდობა ისჯებოდა არა მარტო ნაქურდალის შვიდმაგი ღირებულების ანაზღაურებით, არამედ ამას იმატებოდა კიდევ ნახევარი სისხლი, ასეთი უხამსი ქმედებისათვის.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 152-ე მუხლში მოცემულია „ა. ქრობაში ჩადენილი ქურდობა: „ლაშქრობაში თუ ან ცხენი, და ან იარაღი, ან ტანსაცმელი, ჯაჭვი, აბჯარი მოჰპაროს, თავად დიდი სირცხვილია... ამისთვისაც ამისმა ქურდმან მონაპარავიც შვიდეულად მისცეს და სისხლის ნახევარიც“.

153-ე მუხლში მოცემულია ძარცვა: „... დედაკაცს რომ ზედ შებმული ან კიდებული იარაღი ან თმა, ან თმის სატანი, რაც რამ ფერი სამკაული ზედ შეხსნას ან შეაჭრას, მონაპარავიც შვიდეულად მისცეს და სისხლის ნახევარიც“.

154-ე მუხლში დაზუსტებულია თუ როგორ უნდა აუნაზღაუროდეს დაზარალებულს ქურდისაგან სამაგიერო. მაგალითად, აზნაურიშვილს (დაზარალებულს) ეძლეოდა მთლიანად ანუ შვიდმაგი ანაზღაურება. გლეხს მხოლოდ ორმაგი, დანარჩენი სახელმწიფოს მიჰქონდა.

155-ე მუხლში კანონმდებელი წერს, რომ საყდრის გატეხვას, ჯვრისა და ხატის დამტვრევას, ხელმწიფის სალაროს გატეხვის შესახებ ჩვენ არაფერს ვწერთ, იგი უნდა გადაწყვიტონ მეფემ და კათალიკოზმა, როგორც მათ სურთ ისე.

თავი VII

სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი

სასამართლოების პირვანდელი ფორმები
სამართლებლოში. სასამართლო ორგანიზაცია
გამართიანებულ ფიოდალურ სამართლებლოში

სასამართლო საქმის ორგანიზაცია და სასამართლო წარმოება იურისპრუდენციის კარდინალური პრობლემაა, იმდენად, რამდენადაც, სწორედ სამართალწარმოებაში მუდავდება მატერიალური და პროცესუალური კანონმდებლობის ავ-კარგი, ხდება სამართლის ნორმების შეფარდება, მათი დაცვა, რეალიზაცია, გამყარება, დამამტკიცებელი საბუთების რაობა, მოსამართლეთა საქმიანობის წესები და მრავალი სხვა, რის შედეგადაც ხორციელდება ჭეშმარიტების დადგენა ამა თუ იმ სადავო საკითხზე. ამიტომაც ქართული სამართალი სასამართლო ორგანიზაციისა და პროცესის საკითხებს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ძველი ქართული სამართალი, ისევე, როგორც სხვა ქვეყნების ძველი სამართალი, საკანონმდებლო წესით ცალკე არ გამოყოფდა, არ მიჯნავდა არც სამოქალაქო და სისხლის სამართლის პროცესებს, და არც მატერიალურ და პროცესუალურ ნორმებს.

ძველი ქართული სასამართლო ორგანიზაციისა და პროცესის საკითხებზე შესრულებულია მრავალი ნაშრომი. ამ საკითხებს იკვლევდნენ დიდი ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ხიზანაშვილი (ურბნელი), უ. კარსტი, ი. დოლიძე, მ. კეკელია, ივ. სურგულაძე, ალ. ვაჩიშვილი, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტკარაძე, მ. ლეკვიშვილი და სხვ.¹

სამართალწარმოება სათავეს იღებს ჯერ კიდევ წინასახელმწიფოებრივ ეპოქაში. სასამართლოების უძველესი ფორმა სამედიატორო სასამართლო იყო. ასეთი სასამართლოები მოქმედებდა გვაროვნული

---

¹ უფრო დიეტეტულად ამ ავტორებისა და მათი ნაშრომების შესახებ იხ. გ. დავითაძე, სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი ძველ ქართულ სამართალი. თბი., 2002, გვ. 3.

წყობილების პერიოდში. გვარში წარმოშობილ კონფლიქტებს გვარის უფროსი წევრებმა, ხოლო გვარებს შორის უთანხმოების მოსაგვარებლად მიმართავდნენ მედიატორებს. მედიატორებს მოდავე მხარეები ირჩევდნენ, რათა საქმე მშვიდობიანად მოგვარებულიყო და თავიდან აეცილებიათ სისხლისღვრა, ომები. ამრიგად, **სამედიატორო სასამართლოს** ძირითადი დანიშნულება იყო მხარეთა მშვიდობიანი მორიგება.

გარდა სამედიატორო სასამართლოებისა, სასამართლო საქმეებს იხილავდნენ **სახალხო კრებები**. რა თქმა უნდა, სახალხო კრებებისათვის სამართალწარმოება არ იყო ძირითადი ფუნქცია. სახალხო კრებები სხვა საკითხებთან ერთად სადავო საკითხებსაც იხილავდნენ და, ამდენად, ვასახელებთ მათ როგორც სამართალწარმოების ერთ-ერთ რგოლად.

ქართველ იურისტ მეცნიერთა მითითებით (აღ. ვაჩიშვილი) სასამართლო ფუნქციები გააჩნდათ უმაღლესი ადმინისტრაციული უფლების მქონე პირებს, მათ შორის უმაღლეს სამხედრო მთავარსარდალს. ბერძენი ისტორიკოსის სტრაბონის მითითებით, იბერიაში მეფის შემდგომ მეორე პირი სამხედრო საქმესა და მართლმსაჯულებას ახორციელებდა. ეს არ გამორიცხავს იმას, რომ მართლმსაჯულების ფუნქცია თვით მეფესაც ჰქონდა.

სასამართლო ორგანიზაციამ უფრო დახვეწილი და ჩამოყალიბებული სახე მიიღო გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, საქართველოს სახელწიფოს მთელი მოსახლეობა ორ მთავარ სასამართლო უწყებას ექვემდებარებოდა: **სამეფო სასამართლო დაწესებულებებსა და საკათალიკოსო სასამართლო დაწესებულებებს**. ეს უკანასკნელი იხილავდა ქართული ეკლესიის ყველა დაწესებულებაში შემავალ პირთა საქმეებს, მათ შორის სამონასტრო ყმების საქმეებსაც. ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, სასამართლო უწყებას მაშინ „სასჯულო სამრებლო“ ერქვა.

გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში მართლმსაჯულების განსახორციელებლად მწყობრი სასამართლო სისტემა არსებობდა. აქ უზენაეს მართლმსაჯულებას მეფე ახორციელებდა. მეფის სასამართლოს „სამართალი სამეუფეო“ ეწოდებოდა. მას შემდეგ, რაც გაერთიანდა და გაძლიერდა ფეოდალური საქართველო, მეფე ვეღარ განიხილავდა უშუალოდ სასამართლოს ყველა საქმეს, ამიტომაც ავიმხოლოდ რთულ, გახმაურებულ და მნიშვნელოვან საქმეებს განაზ-

ილავდა. რაც შეეხება სხვა კატეგორიის საქმეებს, მათ განსახილველად დავით აღმაშენებელმა ჩამოაყალიბა სპეციალური სასამართლო დაწესებულება, სადაც დანიშნა „კაცნი მართლად მცნობელნი და განმკითხველნი“. მათ უნდა განეხილათ ის საჩივრები, რომლებიც მეფესთან შეკიდა და მეფემ მათ გადასცა განსახილველად. ასეთ სასამართლ ებს ივ. ჯავახიშვილის მითითებით „სამსჯავრო სახლი“, „საბჭო“ და „სააჯო კარი“ ეწოდა.

ისტორიულ წყაროებში, კერძოდ, „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ აღნიშნულია: „ჭყონდიდელი ორშაბათს დღესა სააჯო კარსა შიგან დაჯ ების, ობოლთა და ქვრივთა და მიძძლავრებულთა მოჩივართა განიკითხავს... საწოლის მწიგნობარი გვერდს უზის; და ზარდახანის მწიგნობარს გაგზავნის და მისი პირით მოახსენებს რაც ვის რა სჭირს, და რასაც მისი პირით ვერ დაიურვებს, ადგების და, რაჟამცა ჟამი იყოს თვით მივა და მაშინ იურვის, რაც ვის უსამართლო სჭირს; არ მოეშვების, რომ არ დაიურვოს“. აქედან ჩანს, რომ გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში „სააჯო კარი“ სასამართლო დაწესებულებაა, რომელსაც სათავეში უდგას მეფის შემდეგ ყველაზე დაწინაურებული, ყველაზე მაღალი მოხელე – მწიგნობართუხუცესი ჭყონდიდელი, რომელიც კვირაში მხოლოდ ერთ დღეს, ორშაბათობით იხილავდა საქმეებს. იგულისხმება, რომ „სააჯო კარი“ მხოლოდ ორ შაბათობით არ იმუშავებდა და სხვა დღეებში სხვა მოსამართლეები ახორციელებდნენ მართლმსაჯულებას. ამასთან, „სააჯო კარი“ უმაღლესი ინსტანციის სასამართლო დაწესებულება იყო, სადაც განიხილებოდა ქვემდგომი სასამართლოების გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო პირთა საჩივრები. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით, სააჯო კარი დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილი უზენაესი სასამართლო ფუნქციების მქონე დაწესებულება იყო.

„ხელმწიფის კარის გარიგებიდან“ ჩანს, რომ მწიგნობართუხუცესი-ჭყონდიდელი სააჯო კარში საქმეებს ერთპიროვნულად კი არ განიხილავდა, არამედ კოლეგიალურად – სამი წევრის შემადგენლობით. მწიგნობართუხუცესს ეხმარებოდნენ საწოლის მწიგნობარი და ზარდახანის მწიგნობარი.

გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში სასამართლო ფუნქციები ჰქონდა ასევე სახელმწიფო საბჭოს ანუ დარბაზსაც. მეფე მეტად რთული საქმეების განსახილველად დარბაზის სხდომას იწვევდა,

სადაც იხილავდა და წყვეტდა ამ მეტად რთულ საქმეებს სამართლის სპეციალისტების ანუ „მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“-თა მეშვეობით.

გარდა ზემოთ აღნიშულისა, საქართველოში დაარსებული ყოფილა აგრეთვე განსაკუთრებული ანუ სპეციალური სასამართლოებიც, მათ შორის მპარავთმძებნელთა ანუ „სამართალი სამპარავთმძებნელო“. გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელით ირკვევა, რომ სამპარავთმძებნელო სასამართლოს დანიშნულება იყო ქურდების ძებნა, მათი აღმოჩენა და გასამართლება. ამ საქმეს ემსახურებოდნენ მოხელეები ანუ „ჩენილნი“. „ჩენილთა“ მიერ ხდებოდა ქურდების გასამართლება, ზოგჯერ ჩამოხრჩობა თუ „განპატიჟება“. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, მპარავთმძებნელნი უფროსი მოხელეები იყვნენ „ჩენილნი“ კი მათი ხელქვეითნი.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ საქართველოში არსებობდა წოდებრიობის მიხედვით აგებული სასამართლოები. ივ. ჯავახიშვილი იხილავს ბაგრატ კურაპალატის სამართლის მე-100 მუხლს და დაასკვნის, რომ ამ მუხლის მიხედვით საქართველოში წოდებრივი სასამართლოები არსებობდა.

პროფ. ივ. სურგულაძის აზრით, საქართველოში არსებობდა ასევე ცალკეულ ფეოდალთა სასამართლოები, ფეოდალს თავის მამულში სასამართლო ჰქონდა, იგი უშუალოდ ან თავისი მოხელეების მეშვეობით ასამართლებდა თავის ყმებს.

ამრიგად, გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში არსებობდა შემდეგნაირი სასამართლო სისტემა:

- 1) უმაღლესი მოსამართლე იყო მეფე, რომელიც უშუალოდ ან სპეციალურ პირთა მეშვეობით იხილავდა საქმეებს;
- 2) სასამართლო ფუნქციები გააჩნდა დარბაზს;
- 3) არსებობდა „სააჯო კარი“ ანუ უმაღლესი ინსტანციის სასამართლო, რომელსაც მწიგნობართუხუცესი ჭყონდიდელი ხელმძღვანელობდა;
- 4) არსებობდა საკათალიკოსო (საეკლესიო) სასამართლო, ეს სასამართლო იხილავდა ეკლესიებში დასაქმებულ პირთა ანუ საეკლესიო მსახურთა და საეკლესიო ყმების საქმეებს;
- 5) არსებობდა „სამპარავთმძებნელო“ სასამართლო;
- 6) არსებობდა წოდებრივი სასამართლოები;
- 7) არსებობდა ფეოდალთა სასამართლოები, სადაც ფეოდალი ახორციელებდა მართლმსაჯულებას.

§2. სასამართლო ორგანიზაცია გვიანფეოდალურ საქართველოში

ცნობილია, რომ მონღოლთა ბატონობის შედეგად საქართველოს ერთიანობა დაირღვა. ქვეყნის დაქუცმაცებულობა სასამართლო ორგანიზაციაზეც აისახა. ყველა სამეფო-სამთავროს ამ სფეროში მეტნაკლები თავისებურება ახასიათებდა. ამიტომ სასამართლო ორგანიზაცია გვიანფეოდალურ საქართველოში სამეფო-სამთავროების მიხედვით უნდა განვიხილოთ.

ა) სასამართლო ორგანიზაცია ქართლ-კახეთში

XVIII საუკუნის მეორე მახევარში ქართლი და კახეთი ერთიანი სამეფოა, ამიტომ სასამართლო ორგანიზაცია აღმოსავლეთ საქართველოში საერთო ნიშნებით ხასიათდება¹.

1. მეფე როგორც მოსამართლე. მეფე, როგორც სახელმწიფოს მეთაური, გვიანფეოდალურ საქართველოშიც უმაღლესი მართლმსაჯულების განმახორციელებელია. მეფე მასთან შეტანილ საჩივარს ან თვითონ არჩევდა, ან გადაუგზავნიდა სასამართლოს, ან კიდევ სპეციალურად ავალებდა ვინმეს მის განხილვას. მეფე განიხილავდა ყოველგვარ საქმეს, რომელსაც კი მოისურვებდა. ძეგლებში არსად არ არის მითითებული განაჩენის გასაჩივრების წესი. ამ შემთხვევაშიც მეფეს განუსაზღვრელი უფლებები ჰქონდა. იგი ხელმეორედ არჩევდა საქმეს ან სხვას ავალდებდა მის განხილვას, ერეოდა პროცესში იმ დროს, როდესაც საჭიროდ სცნობდა და სხვა. ინსტანციები, როგორც ასეთი, არ არსებობდა – საქმეს საბოლოოდ არჩევდა სასამართლო, მაგრამ მეფესთან შეიძლებოდა განაჩენის გასაჩივრება. საჩივრით შესაძლოა ბატონიშვილებისათვისაც მიემართათ².

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით, მეფეს უნდა განეხილა საქმე სიგელის წართმევის შესახებ. ეს ერთადერთი საქმე იყო, რომელიც აუცილებლად მეფეს უნდა გადაეწყვიტა, რადგანაც მას უნდა აღედგინა წართმეული და განადგურებული სიგელები. ძეგლში

¹ ივ. სურგულაძე, სასამართლო ორგანიზაცია გვიანფეოდალურ საქართველოში, თსუ შრომები, ტ. 47, თბ., 1947, გვ. 231-232.

² იქვე, გვ. 232.

მოხსენიებულია ზოგიერთი საქმე, რომელიც როგორც მეფის, ისე კათალიკოსის იურისდიქციას ეკუთვნოდა. ესენია: მეფისადმი ორგულობა, მეფის სალაროს გატეხვა, საყდრის გატეხვა, ცოლის ტანჯვა ქმრის მიერ და სხვა. ამგვარი საქმეები, როგორც ჩანს, მეფის განსაკუთრებული ყურადღების საგანი იყო და ალბათ, თვითონვე არჩევდა. ივ. სურგულაძის მიხედვით, მეფის განსაკუთრებულ კომპეტენციაში შედიოდა ასევე ომის დროს მეფის მოლაღატის საქმის გარჩევა. ყველა მნიშვნელოვანი და საჭირობოროტო საქმე მხოლოდ მეფის იურისდიქციაში შედიოდა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთი საქმეები უეჭველად მეფეს უნდა გაერჩია. „დიდ საქმეს“ იხილავდა მეფე და მისი დარბაზი, ხოლო მდივანბეგი მეფის უკითხავად ასეთ საკითხებს ვერ გაარჩევდა¹.

მეფე კვირაში ორ დღეს იჯდა სამდივნო სახლში, ანუ სასამართლოში. ვახტანგ VI ოთხშაბათსა და პარასკევს იმყოფებოდა სამდივნო სახლში, თუმცა მეფეს ხშირად უწევდა საქმეების განხილვა სამდივნო სახლის გარეთ, ანუ იქ, სადაც დროებით უხდებოდა ყოფნა². ერეკლე II თავისი სურვილით წყვეტდა, თუ რა საქმე განეხილა. ამგვარი საქმიანობა მას ხშირად უწევდა თავის რეზიდენციაში, ანდა ადგილებზე. მეფის თანმხლებ ამაღლაში ყოველთვის იყო მდივანი და ერთი მდივანბეგი, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში მონაწილეობდა საქმის განხილვაში. მ. კეკელიას აზრით, მეფის მიერ მართლმსაჯულების განხორციელება მიზნად ისახავდა მეფის ავტორიტეტის განმტკიცებას და საუკეთესო საშუალება იყო ფეოდალთა ხელისუფლების შესაზღვრებად. ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილში ყოფნისას მეფე განიხილავდა ყოველგვარ დავას (ადგილებზე გასვლისას მას უამრავი მოძივანი მიმართავდა), მათ შორის, ადგილობრივი ფეოდალის იურისდიქციაში არსებულსაც. ყოველივე ეს ძალზე ამაღლებდა ხალხის თვალში მეფის როლს. მეფის განაჩენს კი ვერც ერთი ფეოდალი ვერ შეეწინააღმდეგებოდა. მეფის გადაწვეტილება საბოლოო იყო და არავის გადასინჯვას არ ექვემდებარებოდა (თვით მეფის გარდა). მეფეს კი უფლება ჰქონდა, გადაესინჯა ნებისმიერი სასამართლო განაჩენი, ან შეეჩერებინა მისი აღსრულება³.

¹ ივ. სურგულაძე, სასამართლო ორგანიზაცია გვიანფეოდალურ საქართველოში, თსუ შრომები, ტ. 47, თბ., 1947, გვ. 235.

² იქვე, გვ. 233, 236.

³ მ. კეკელია, სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი საქართველოში რუსეთთან შეერთების წინ, ტ. 1, გვ. 119.

2. დარბაზი როგორც სასამართლო. დარბაზს სხვა ფუნქციებთან ერთად, სასამართლო ფუნქციაც ეკისრებოდა. დარბაზი განიხილავდა განსაკუთრებით რთული ხასიათის საქმეებს. მას შეიძლება განეხილა საქმეები, რომელთაც სახელმწიფო მნიშვნელობა ჰქონდათ და ასევე, სირთულის მიუხედავად, განეხილა დიდებულთა შორის დავები. დარბაზის შემადგენლობა ყოველი კონკრეტული საქმის განხილვისას დამოკიდებული იყო დავის ხასიათსა და წარმომავლობაზე. დარბაზის ამა თუ იმ შემადგენლობით მოწვევა მეფეზე იყო დამოკიდებული, როცა მეფე სასამართლო საქმის გასარჩევად დარბაზს იწვევდა, იგი უმთავრესად იმ ტერიტორიული ერთეულებიდან მოიწვევდა მსხვილ ფეოდალებს, რომელი რეგიონის საქმეც იყო გასარჩევი. დარბაზი საქმეს განიხილავდა უმთავრესად მეფის თავმჯდომარეობით, მაგრამ შეიძლებოდა საქმე გარჩეულიყო დარბაზის მიერ მეფის მონაწილეობის გარეშეც, მისი ნებართვით¹.

3. დედოფალი როგორც მოსამართლე. საქართველოში სასამართლო ხელისუფლებას დედოფალი არასოდეს არ ახორციელებდა. ამგვარ ფაქტს ისტორიაში მხოლოდ XVIII საუკუნის II ნახევარში ვხვდებით. მხედველობაშია ერეკლე II-ის მეუღლე დარეჯანი, რომელიც მეფის შემდეგ რანგით მეორე მოსამართლედ ითვლებოდა.

დედოფალი მოსამართლეობდა როგორც პირადად, ისე სხვა პირებთან ერთად. მდივანბეგთა სასამართლოც არცთუ იშვიათად განიხილავდა საქმეს დედოფლის თავმჯდომარეობით. მხოლოდ მეფეს ჰქონდა უფლება დაევალებინა დედოფლისათვის სასამართლო საქმის განხილვა. დედოფალი საქმეებს არჩევდა თავისი ინიციატივითაც. თავის მხრივ, მას შეეძლო საქმის წარმოება გადაეცა ბატონიშვილისათვის, მდივანბეგებისა და ცალკეული ფეოდალებისათვის. დედოფალს ექვემდებარებოდა მის საფეოდალო-საგამგებლოში, სახასოში წამოჭრილი საქმეები, თუმცა ასეთ შემთხვევაში მისი სახლთუხუცესები მოსამართლეობდნენ. დედოფლის სახლთუხუცესის სასამართლო კომპეტენცია შემოფარგლული იყო დედოფლის სახასოს საჩივრების განხილვით. დედოფალს ორი სახლთუხუცესი ჰყავდა, ერთი — ქართლში, მეორე — კახეთში. დედოფლის სასამართლო საქმიანობა მთელ სამე-

---

¹ ივ. სურგულაძე, სასამართლო ორგანიზაცია გვიანფეოდალურ საქართველოში, თსუ შრომები, ტ. 47, 1947, გვ. 237.

ფოში ვრცელდებოდა, თუმცა მას არ შეეძლო სისხლის სამართლის საქმეების განხილვა. მის იურისდიქციაში შედიოდა ყველა სამოქალაქო დავა სამეფოს მთელ ტერიტორიაზე¹.

4. ბატონიშვილების სასამართლო საქმიანობა. ბატონიშვილთა სასამართლო აქტიურობა განსაკუთრებულია XVIII საუკუნის II ნახევარში. ერეკლე II-ის სრულწლოვანი შვილები და, შემდგომში, შვილიშვილებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რასაც მეფეც ხელს უწყობდა. ბატონიშვილები ახორციელებდნენ მართლმსაჯულებას მეფის, დედოფლის, იშვიათად კათალიკოსის დავალებით, ძირითადად კი, საკუთარი ინიციატივით, როდესაც მომჩივნები პირადად მათ მიმართავდნენ.

ბატონიშვილებს შეიძლება გაერჩიათ სასულიერო ხასიათის ან სასულიერო წოდების პირებს შორის დავები, თუმცა ამისათვის მეფის ნებართვა იყო საჭირო. ასევე, შეეძლოთ ბატონიშვილებს კათალიკოსის დავალებით დიკასტერიასთან ერთად განეხილათ საქმეები. ბატონიშვილები საქმეებს არჩევდნენ როგორც დამოუკიდებლად, ისე მდივანბეგებთან ერთად. მათ უფლება ჰქონდათ, დაევალებინათ საქმის გარჩევა მდივანბეგების, მოურავებისა და სხვა მოხელეებისათვის. ისინი განიხილავდნენ როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საკითხებს².

5. განსაკუთრებული შემადგენლობის სასამართლო. პროფ. ივ. სურგულაძე განსაკუთრებული შემადგენლობის სასამართლოს უწოდებს ისეთ სასამართლო შემადგენლობას, რომელსაც მეფე ნიშნავდა კონკრეტული, ერთი რომელიმე საქმის გასარჩევად. ამ საქმის გარჩევის შემდეგ სასამართლოს შემადგენლობა იშლებოდა. იგი განსაკუთრებული იყო იმით, რომ მას არ ჰქონდა სასამართლო ფუნქციები საერთოდ. განსაკუთრებული შემადგენლობის სასამართლოს თავისებურება ისაა, რომ მასში მეფე არ მონაწილეობდა. იგი რამდენიმე კაცისაგან შედგებოდა და ზოგჯერ მისი შემადგენლობა მრავალრიცხოვანი იყო³.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში გამოტანილია არაერთი

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 1, გვ. 121-126.

² იქვე, გვ. 126-131.

³ ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 238.

განაჩენი და გადაწყვეტილებაა მეფის მიერ დანიშნული განსაკუთრებული შემადგენლობის სასამართლოს მიერ. მასში შედიოდნენ როგორც საერო, ისე სასულიერო პირები. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში ასეთი სასამართლოს დანიშვნა, მეფის გარდა, შეეძლო ყველა იმ პირს, ვისაც ჰქონდა უფლება, სხვა პირისათვის დაევალებინა საქმეების განხილვა¹.

6. საეკლესიო სასამართლო. საეკლესიო სასამართლოს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ჩვენი ქვეყნის სასამართლო ორგანიზაციაში. ეს განპირობებული იყო თვით ეკლესიის უმნიშვნელოვანესი როლით საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. გვიანფეოდალურ საქართველოში ეკლესიის ყველა დაწესებულების მსახური და ეკლესია-მონასტრის ყველა ყმა საეკლესიო სასამართლოს იურისდიქციას ექვემდებარებოდა. საეკლესიო იურისდიქციას ექვემდებარებოდა ქვეყნის დანარჩენი მოსახლეობა ზოგიერთი კატეგორიის საქმეზე, ძირითადად, საოჯახო-საქორწინო ურთიერთობებთან დაკავშირებით. ასე რომ, საეკლესიო იურისდიქციისადმი დაქვემდებარება ხორციელდება როგორც სუბიექტების, ისე საქმეთა შინაარსის, მათი ბუნების მიხედვით². ამ თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი, 61-ე მუხლი ზოგადად განსაზღვრავს კათალიკოსის იურისდიქციას, სადაც აღნიშნულია, რომ მკვლელობა ტანჯვის მიყენებითა და რწმენის, რჯულის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული კათალიკოსის ექვემდებარება. ძეგლის სხვა მუხლებში კონკრეტულადაა საუბარი კათალიკოსისა და, საერთოდ, საეკლესიო სასამართლოს განსახილველ საქმეებზე. ძეგლის მიხედვით, იყო ისეთი საქმეები, რომელნიც კათალიკოსისა და მეფის საერთო განხილვას ექვემდებარებოდა, ზოგ საქმეს კათალიკოსი და სხვა საეკლესიო პირები დამოუკიდებლად არჩევდნენ. ზოგიერთი საქმისათვის გათვალისწინებული იყო საერო სასჯელი, საეკლესიო ეპიტიმია კი კათალიკოსს უნდა განესაზღვრა.

7. დიკასტერია. XVIII საუკუნის II ნახევარში საეკლესიო იურისდიქცია აღმოსავლეთ საქართველოში დიკასტერიას უკავშირდება. მ. კეკელიას მიხედვით, დიკასტერია მოქმედებდა XVIII საუკუნის 70-იანი წლებიდან.

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 221-222.

² აღ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ.2, თბ., 1948, გვ. 51.

იგი დააარსა კათალიკოსმა ანტონ I-მა, რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ. იგი კათალიკოსს ექვემდებარებოდა და მისი სახელით იღებდა გადაწყვეტილებას. დიკასტერია მხოლოდ სასამართლო ფუნქციებს არ ახორციელებდა, იგი საეკლესიო მმართველობის ორგანო იყო¹.

მ. კეკელიას განმარტებით, სასულიერო ხასიათის დავები არა მხოლოდ დიკასტერიას ექვემდებარებოდა, არამედ, ისინი ასევე შედიოდა მეფის, კათალიკოსის, ბატონიშვილებისა და მდივანბეგთა კომპეტენციაშიც კი. თუ ვის უნდა გაერჩია საქმე, დამოკიდებული იყო თვით საქმის შინაარსსა და მასში მონაწილე სუბიექტებზე. სასამართლო ფუნქციები ჰქონდათ ასევე მონასტრების წინამძღოლებს, რომელთათვისაც ზემდგომ ინსტანციას წარმოადგენდა ეპისკოპოსი, შემდეგ მოდიოდა კათალიკოსი დიკასტერიასთან ერთად, დაბოლოს, საეკლესიო კრება².

კათალიკოს-პატრიარქი იშვიათად მონაწილეობდა დიკასტერიის მუშაობაში, თუმცა ამტკიცებდა მის განაჩენებსა და გადაწყვეტილებებს. დიკასტერია საქმეებს განიხილავდა კათალიკოსის რეზიდენციაში. მისი შემადგენლობა საქმის განხილვისას განისაზღვრებოდა სამი წევრით, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში ხუთს აღწევდა. დამსწრეთაგან თავმჯდომარეობდა ყველაზე უფრო მაღალი რანგის სასულიერო პირი.

დიკასტერია განიხილავდა ყოველგვარ დავებს მონასტრებს, ეკლესიებს შორის; ეკლესიებისა და მონასტრების ყმათა ქონების ხელყოფის საკითხებს; საჩივრებს ეკლესია-მონასტრების მიწებისა და ყმების მიმტაცებელთა წინააღმდეგ; სასულიერო პირების ყოველგვარ უღირს საქციელს როგორც ყოფაში, ისე მღვდელთმსახურებაში; სასულიერო პირთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებებს; შვილად აყვანისა და განქორწინების საკითხებს; უკანონო ქორწინებასთან დაკავშირებულ საქმეებს; ყოფით დავებს ოჯახის წევრთა შორის³.

საჩივარი იწერებოდა დიკასტერიის სახელზე, თუმცა ხანდახან დიკასტერიას საქმეთა განხილვას ავალეებდა მეფე, კათალიკოსი, იშვიათად დედოფალი და ბატონიშვილი. სასამართლო პრაქტიკაში გამორიცხული იყო სასულიერო პირისათვის საეკლესიო სასჯელის დაკისრება საერო მოსამართლის მიერ. შეიძლებოდა, საერო სასამართლოს

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 1, გვ. 188-190.

² იქვე, გვ. 190-191.

³ იქვე, გვ. 197-200.

განეხილა საქმეები, სადაც მოსარჩელე სასულიერო პირი იყო, ხოლო მოპასუხე საერო, ან პირიქით. სისხლის სამართლის საქმეებს, სადაც დაზარალებული იყო სასულიერო პირი, ხოლო ბრალდებული საერო, საერო სასამართლო განიხილავდა¹.

8. მდივანბეგთა სასამართლო. გვიანფეოდალურ საქართველოში სასამართლო დაწესებულებას „დივანს“ უწოდებდნენ, რაც სპარსული სიტყვაა და სახელმწიფო კრებას, კანცელარიას, დაწესებულებას ნიშნავს. ამ სიტყვიდან წარმოდგა მდივანბეგისა და მდივნის სახელწოდება. სასამართლო დაწესებულებას ასევე „სამდივნო სახლი“ ეწოდებოდა. გვიანფეოდალური საქართველოს სამეფო-სამთავროებში სასამართლო ორგანიზაციის ძირითადი, სპეციალიზებული დაწესებულება იყო ცენტრალური ხელისუფლების მდივანბეგების სასამართლო. მართლმსაჯულებას მაშინდელ საქართველოში სხვა პირებიც ასრულებდნენ, მათ შორის, სახელისუფლებო და მმართველობითი ფუნქციების მატარებელნიც. თუმცა მთავარ ფიგურად მაინც მდივანბეგი გვევლინება. იგი სპეციალიზებული სასამართლო მოხელეა, მხოლოდ სასამართლო ფუნქციებით აღჭურვილი. მდივანბეგობის სახელი საქართველოში XVII საუკუნესი შემოვიდა.

მდივანბეგის სასამართლო კოლეგია~~საქართველოში~~, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ვახტანგ VI-ის კანონების მიხედვით, მდივანბეგი ეწოდებოდა სასამართლოს უფროსს, რომელიც უფროსი მოსამართლე იყო. სასამართლოს შემადგენლობა ზუსტად არ იყო განსაზღვრული. სავარაუდოდ, სამ კაცზე ნაკლები არ უნდა ყოფილიყო. ვ. გაბაშვილის განმარტებით, მდივანბეგის სასამართლოში შედიოდნენ: 1. მდივანბეგი – უფროსი მოსამართლე; 2. მსაჯულები, ანუ მოსამართლეები; 3. მდივანი, რომლის ფუნქციას შეადგენდა ორივე მხარის ჩვენებების ჩაწერა, აგრეთვე, სამართლის წიგნის იმ მუხლების წაკითხვა, რომლებიც განსახილველ საქმეს ეხებოდნენ; 4. იასაულნი, რომლებიც იყოფოდნენ ორ ჯგუფად: ა) „მართლის მთქმელნი უქრთამო იასაულნი“ – მათ ევალდებოდათ საგამოძიებო ფუნქციის შესრულება; ბ) „გაწყრომისა და დაჭერის იასაულნი“, რომელთაც ევალდებოდათ დამნაშავეთა შეპყრობა და განაჩენის სისრულესი მოყვანა².

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 1, გვ. 205.

² ვ. გაბაშვილი, დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით, ენიმკის „მოამბე“, XIII, 1943, გვ. 184.

ივ. სურგულაძის მიხედვით, XVII საუკუნის ქართლის სამეფო-ში რამდენიმე მდივანბეგის არსებობა უნდა ვიგულისხმოთ. XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში სამზე ნაკლები მდივანბეგი არ იყო, თუმცა შესაძლოა მეტიც ყოფილიყო. მ. კეკელია აღნიშნავს, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მდივანბეგთა სასამართლო ინსტიტუტი განსაკუთრებულად გაძლიერდა. 60-იან წლებში მდივანბეგთა რაოდენობა სულ 28 იყო¹. აღმოსავლეთ საქართველოში მდივანბეგთა სასამართლო მოქმედებდა როგორც გაერთიანებული („საქართველოს მსაჯულთა შეკრებულება“), ისე მხარეებისა (ქართლის, კახეთის) და ცალკეული რეგიონების (თბილისი, გორი, სიღნაღი, თელავი და სხვა) მიხედვით².

მდივანბეგი მხოლოდ მეფის, ე.ი. კარის მოხელეა. მდივანბეგი არ ჰყავდა არც ერთ საფეოდალოს, ამიტომ მისი კომპეტენცია მეფის ხელისუფლების სიძლიერით განისაზღვრებოდა. მდივანბეგს ხელი მიუწვდებოდა სისხლისა და სამოქალაქო ხასიათის ყოველგვარ საქმეთა განხილვაზე, მაგრამ ზოგიერთ საქმეს იგი მაინც არ არჩევდა, რადგანაც ეს საქმეები სხვა მოხელეებს ექვემდებარებოდა. სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის მნიშვნელოვანი და რთული საქმეები ამოღებული იყო ადგილობრივი მოხელეებისა და ფეოდალების იურისდიქციიდან და ისინი მდივანბეგს ან კიდევ მეფესა და დარბაზს ექვემდებარებოდა. მეფის ხელისუფლება ცდილობდა, ადგილობრივი მოხელეებისა და ფეოდალების იურისდიქციიდან ამოეღო განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საქმეები. „დასტურლამალის“ მიხედვით, ზოგიერთი სისხლის სამართლის საქმე მდივანბეგის განსაკუთრებულ კომპეტენციას შეადგენდა. მაგალითად, მკვლელობის საქმე ადგილობრივი მოხელეებისა და მემამულეების იურისდიქციიდან ამოღებული იყო. ასეთი საქმე კარზე უნდა გარჩეულიყო მდივანბეგის მიერ, ისევე, როგორც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სისხლის სამართლის საქმეები – ღალატი, სალაროსა და ეკლესიის გაძარცვა – მეფისა და დარბაზის კომპეტენციაში შედიოდა.

შეიძლება, მკვლელობის საქმე მისი თავისებურების გამო მეფის ან დარბაზის გარჩევის საგანიც ყოფილიყო, მაგრამ ჩვეულებრივ ამ საქმეს მდივანბეგი იხილავდა³. სისხლის სამართლის ზოგი-

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 1, გვ. 143.

² მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 2, გვ. 230.

³ ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 246-247.

ერთი სხვა საქმე ადგილობრივ ფეოდალს ან მოხელეს, ანდა ხევისთავს ექვემდებარებოდა; მაგალითად, „დასტურლამალისა“ და სხვა წყაროების მიხედვით, თავის გატეხა, ხელის მოტეხა, კბილების ჩამტვრევა და სხვა, მოურავის, ნაცვლისა და ფეოდალის ქვემდებარე იყო. მდივანბეგის განსაკუთრებულ კომპეტენციას მიეკუთვნებოდა „დიდი საქმე“. ეს შეიძლება ყოფილიყო როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საქმე. ის გარემოება, რომ მკვლელობა მდივანბეგის განსაკუთრებულ კომპეტენციას შეადგენდა, არ ნიშნავს, რომ მას არ შეეძლო გაერჩია მკვლელობაზე უფრო მცირე მნიშვნელობის მქონე საქმეები. მკვლელობის გარდა, კარზე უნდა გარჩეულიყო კიდევ სხვა დავებიც, მაგრამ ასეთი საქმეების უძრავლესობა მეფესა და დარბაზს ექვემდებარებოდა, ხოლო ნაწილი ამ „დიდი საქმეებისა“, როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო საქმეებიდან – მდივანბეგს. ყველა ის საქმე, რომელიც არ ითვლებოდა „დიდ საქმედ“, როგორც წესი, ადგილობრივ ფეოდალებსა და მათ მოხელეებს ექვემდებარებოდა. მდივანბეგს ასევე ექვემდებარებოდა ის საქმეებიც, რომელთა მონაწილე მხარეები პირადად მას მიმართავდნენ. კანონმდებლობის მიხედვით, მოქალაქეთა საჩივარი მოურავს უნდა გაერჩია, სადედოფლოს სასამართლო საქმეები – დედოფლის სახლთუხუცესს, მაგრამ თუ მხარეები თავისი სურვილით მიმართავდნენ მდივანბეგს, იგი უფლებამოსილი იყო გაერჩია საქმე¹.

9. ფეოდალი როგორც მოსამართლე. ფეოდალი მოსამართლედ, ბუნებრივია, თავის საფეოდალოში გვევლინებოდა. იგი არჩევდა თავის სამფლობელოში მომხდარ როგორც სისხლის, ისე სამოქალაქო სამართლის შედარებით ნაკლებმნიშვნელოვან საქმეებს, რომლებიც „დიდ საქმეებად“ არ მიიჩნეოდა. XVIII საუკუნის II ნახევრის დოკუმენტებით, აშკარაა სამეფო ხელისუფლების მისწრაფება – განავრცოს თავისი იურისდიქცია მდივანბეგთა ინსტიტუტის ხარჯზე, თუმცა, ბუნებრივია, ფეოდალურ საზოგადოებაში ფეოდალს რჩებოდა სასამართლო ფუნქციები, რომლებიც შეზღუდული იყო ცენტრალური ხელისუფლების მიერ დადგენილი „ბატონყმობის რიგით“. დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ იმ დროისათვის ფეოდალებს აღარ ჰქონდათ განუსაზღვრელი ძალაუფლება თავიანთ ყმებზე. ეს უკანასკნელნი

¹ ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 248-250.

ხშირად მიმართავდნენ მეფეს, ანდა მისი ოჯახის წევრებს საჩივრებით თავიანთ უშუალო ბატონზე. მ. კეკელიას განმარტებით, XVIII საუკუნის II ნახევარში ფეოდალები არჩევდნენ სამოქალაქო და სასისხლო საქმეებს, მკვლელობისა და იმ დიდი საქმეების გარდა, რომლებიც ცენტრალური ხელისუფლების ინტერესს წარმოადგენდა. ზოგიერთი ფეოდალი განიხილავდა საქმეებს დაჭრის, ტყვედ შეპყრობის, გაუპატიურების, ციხეების დაქცევის შესახებ, ასევე სამამულო და სამიჯნო დავებს ყმებს შორის¹.

მეფისა და მისი ოჯახის წევრების განკარგულებით, ფეოდალი არჩევდა დავებს სხვა ფეოდალებს შორის, რომლებიც ფეოდალური იერარქიით მასზე დაბლა იდგნენ.

---

¹ მ. კეკელია, დასახ. ნაშრომი, ტ. 1, გვ. 216-217.